

NAȚIONALISMUL DOCTRINAR – AUREL C. POPOVICI

GABRIELA TĂNĂSESCU

Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române

The Doctrinaire Nationalism: Aurel C. Popovici. The paper aims to present Aurel C. Popovici's nationalist conception in its relevance to a conservative political philosophy which maintains “the folk's needs” and the radical criticism of democracy understood exclusively in its egalitarian, cosmopolitan and demagogic dimension. It points out that Popovici's nationalism is the origin of his entire political system of federalization of the Habsburg Empire.

Keywords: nationalism, national autonomy, federalism, democracy, liberalism, traditionalism.

Concepția lui Aurel C. Popovici asupra națiunii, unică în gândirea politică românească prin profundele filiații filosofice conservatoare și prin critica radicalismului democratic și cosmopolit, a constituit fundamentul unui naționalism în care identitatea culturală națională și individualitatea național-politică a popoarelor sunt recunoscute și garantate într-un sistem constituțional monarhic federativ – proiecție a unui Imperiu habsburgic reformat pe baza principiului naționalității și instituit într-o federație a etniilor sau națiunilor. Resortul naționalismului lui Popovici și al proiectului său federal a fost unul practic, anume abolirea statutului degradant de naționalitate marginalizată sau alienată al românilor din Transilvania austro-ungară, ca și al altor naționalități precum slovacii, sârbo-croații, slovenii, retenii ș.a., și dobândirea autonomiei lor naționale. Doctrina sa naționalistă și proiectul de federalizare a monarhiei duale au constituit instrumentul prin care Popovici a urmărit formarea unui curent de opinie favorabil *principiului* autonomiei naționale în Imperiu și în Europa și, mai ales, atragerea unui sprijin politic semnificativ pentru consacrarea lui constituțională și aplicarea egală și necondiționată. Ca urmare, articolul de față¹ prezintă naționalismul lui Popovici nu doar în plan strict doctrinar, ci și cel al militantismului civic și politic, și al activității publicistice și petiționare, urmând un criteriu cronologic. Ca atare, semnificația teoretică a gândirii politice a lui Popovici și rolul întregii lui activități publice pot fi raportate deopotrivă la *Zeitgeist*-ul din monarhia duală și din Regatul României, la pozițiile și destinul altor exponenți ai generației lui, dar și la personalitățile care au ilustrat conservatorismul „în perioada sa de cea mai pronunțată exprimare” în România: „M. Eminescu, P. P. Carp, T. Maiorescu, C. Rădulescu, N. Filipescu, Al. Marghiloman sau, înaintea lor, de Barbu Catargiu...”².

¹ Parte a studiului monografic *Aurel C. Popovici*, a fost redactat pentru *Enciclopedia gândirii politice românești*.

² Ion Bulei, *Conservatorismul românesc*, în *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești*, volum coordonat de Alina Mungiu-Pippidi, Polirom, Societatea Academică din România, Iași, 1998, p. 90.

NAȚIONALISMUL MILITANT. NAȚIUNEA ROMÂNĂ, MONARHIA ȘI IMPERIUL

„Popovici... erudiție uimitoare, un temperament vulcanic
și o iubire fără margini pentru națiunea sa...”

Petre Pandrea

Aurel C. Popovici, unul dintre cei mai proeminenți militanți pentru cauza românilor din Transilvania de până la destructurarea Austro-Ungariei, a fost situat între „cele mai stranii, mai complexe și mai mărețe figuri din istoria culturii noastre moderne” (Petre Pandrea)³, fiind considerat drept personalitatea care „ocupă în istoria noastră contemporană un loc fără egal în ce privește perioada de pregătire a unității naționale” – „de la Eminescu până azi cel mai ager și mai cinstit cugetător politic” care „putea fi un Masaryk al României” (Simion Mehedinți)⁴.

S-a născut la Lugoj în 1863, într-o familie de meșteșugari, a urmat cursurile școlii profesionale românești și primele două clase ale liceului maghiar la Lugoj (Lugos), trei ani la gimnaziul românesc din Brașov și bacalaureatul, în 1884, la liceul român din Beiuș (Belényes). Înainte de a pleca la Brașov, își însușise ca autodidact franceza, germana, maghiara și italiana. În 1884 a înființat în capitala României împreună cu un fost coleg din Lugoj, Victor Verzea, o societate secretă, „Societatea revoluționară română”, ai cărei membri jurau la aderare, conform consemnărilor lui Alexandru Vaida-Voevod, să-și „sacrifice viața pentru eliberarea din sclavie a românilor din Transilvania”. În ea, Verzea a cooptat, fără știrea lui Popovici, pe doi dintre apropiații lui: Alexandru Vaida-Voevod și Iuliu Maniu⁵. Din anul 1885 a început să urmeze cursurile Facultății de medicină la Universitatea din Viena, ca bursier „Emanuil Gojdu”, apoi, din 1888, după căsătoria cu vieneza Maria Ana Polt, pe cele de la Universitatea din Graz. Din consemnările studenților transilvăneni activi în Austria în „lupta pentru libertate și unitate națională” reiese că Popovici „a fost, incontestabil, liderul și modelul studenților români din centrele universitare ale imperiului”⁶, unul pentru care „lupta sfântă pentru neam” era „lupta cu armele culturii adevărate pentru biruința unei adevărate culturi”⁷. La Viena a activat în Societatea „România Jună” – înființată în 1867 și care l-a avut ca prim președinte pe Ioan Slavici. În 1886, Popovici a devenit vicepreședintele Societății și, pe parcursul celor trei ani petrecuți la Viena, a animat activitatea ei cu discursuri „pătrunse de un naționalism curat”⁸. A debutat publicistic, „sub semnul junimismului”, cu eseul *Forme fără fond*, publicat în câteva numere succesive ale revistei „Familia” din Oradea. În 1887, l-a invitat pe Titu Maiorescu să colaboreze la al doilea almanah al societății

³ Petre Pandrea, *Prefață*, în Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei-Mari*, traducere din limba germană de Petre Pandrea, Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1939, p. X.

⁴ A se vedea Cornel Ungureanu, *Despre construcția și iluzia geopolitică: Slavici, A.C. Popovici, Cioran*, în „Tribuna”, anul III, nr. 47, 16–31 august 2004, p. 8.

⁵ A se vedea Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici (1863–1917)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2008, pp. 21–22.

⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁷ Aurel C. Popovici, *Naționalism sau Democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, Editura Albatros, București, 1997, p. 100.

⁸ Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 24.

„România Jună”. La Graz a devenit interesat și de studiile politice și juridice focalizate asupra problemei naționale, îndeosebi asupra „importanței Austriei federale pentru existența poporului român și a federalismului privit din perspectiva principiilor liberale”, din această perioadă datând lecturile „sistematice și aprofundate” din autorii pe care i-a comentat apoi în cărțile lui, îndeosebi în *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich. Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn* (1906). Aceste lecturi, alături de celelalte articole din ziarele cele mai importante ale Imperiului și ale capitalelor occidentale, i-au „format un orizont de gândire european, centrat pe problema națională care reprezenta, în secolul al XIX-lea, adevărat reper axiologic la nivel continental”⁹.

Carierea și evoluția publică a lui Aurel C. Popovici au fost marcate de *Memoriul studenților universitari români privitor la situațiunea românilor din Transilvania și Ungaria*¹⁰, așadar la problema nesoluționată a Austro-Ungariei: chestiunea naționalităților. Elaborat la București, la sfârșitul anului 1890, de Simion Mehedinți și P.P. Negulescu, în colaborare cu Ioan Slavici¹¹, *Memoriul* a fost interzis pe teritoriul Ungariei. Chiar dacă exemplarele ajunse la Cluj au fost arse de naționaliștii unguri, *Memoriul* a atras simpatie în țările europene și a generat numeroase ecouri în presa occidentală. *Răspunsul la Memoriu* a fost redactat la Budapesta, în maghiară, germană și franceză, în prima parte a anului 1891: *A magyar románok és a magyar nemzet (Românii maghiari și națiunea maghiară. Răspunsul tinerimii de la școlile înalte maghiare la Memoriul tinerimii universitare din România)*. În prealabil, profesorul român („renegat”) de la universitatea din Cluj, Grigore (Gergely) Moldován, a formulat un răspuns, un studiu istoric publicat în patru numere ale ziarului „Kolozsvar”, în care „a pledat pentru dezamorsarea problemei naționalităților” și a susținut că drepturile națiunii politice – națiunea maghiară – furnizau drepturile revendicate de minoritățile etnice¹². Această reacție a fost publicată în broșură, în limbi de circulație europeană și distribuită în scopul de a „spulbera mitul despre originea și continuitatea românească în spațiul carpatic și supralicitând rolul ungarilor în istoria formării și afirmării poporului român”¹³. Tinerii maghiari au căutat să răspundă la următoarele întrebări: „Este adevărat că națiunea maghiară este dușmanul românilor din Ungaria? Este adevărat că i-a persecutat în trecut și îi persecută și în prezent prin intermediul instituțiilor statului? Este adevărat că maghiarii sunt în răsăritul Europei elemente de dezordine, primejdie pentru cultura apuseană și pentru libertate, în vreme ce românimea este sentinelă a ordinii și culturii apusene?”¹⁴. Popovici s-a implicat în organizarea studențimii române din Viena, Graz, Budapesta și Cluj pentru redactarea, tipărirea și difuzarea unei *Replici*

⁹ *Ibidem*, p. 26.

¹⁰ La inițiativa Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, creată la 17/29 decembrie 1890 de personalități precum Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, S. Măndrescu, M. Dragomirescu, I. Lupulescu, Pompiliu Eliad, Em. Pantazi, I. Slavici și ziariștii ardeleni Ioan Russu Șirianu și Gh. Bogdan Duică.

¹¹ Aflat în exil la București.

¹² A se vedea Marius Turda, *Aurel C. Popovici și federalismul românesc din Transilvania (1890–1906)*, „Altera”, anul IV, nr. 7, 1998, p. 7. <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/7/011.pdf>

¹³ *Ibidem*, p. 32.

¹⁴ „Tribuna”, anul VIII; nr. 153, 1891, 10/22 iulie, pp. 1–2, apud Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 34.

la acest *Răspuns* al tinerilor maghiari. Documentul *Chestiunea română din Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de junimea maghiară „Memoriului” studenților universitari din România* – avându-l ca principal autor pe Popovici¹⁵ –, dar la care au colaborat, între alții, studenții Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu și Nicolae Comșa¹⁶ – răspundea „concluziilor izvorâte din patriotismul sincer al generației tinere, crescute și educate în spiritul dreptului istoric ungiuresc” și „afirmațiilor considerate calomnioase”. După publicare, în 1892, a fost considerat de autoritățile maghiare „ură contra unei naționalități”, întrucât cuprindea ideea necesității federalismului sau a „Imperiului Austriei federale” în scopul rezolvării problemei naționalităților, implicit în scopul unirii românilor din Transilvania, Ungaria și Bucovina, ca și pentru unirea tuturor românilor într-o singură națiune autonomă ca parte a Imperiului (în spiritul memoriului prezentat de români împăratului la Olmütz, în 25 februarie 1849). În plus, constituirea unei federații imperiale – habsburgice – liberale a națiunilor era considerată în cuprinsul său drept singura posibilitate de respingere a pericolului reprezentat de populațiile slave ce tindeau să se asocieze cu Rusia și să domine Europa. Procesul care s-a intentat *Replicei* „l-a transformat pe Popovici în erou național”¹⁷.

Popovici a avut nu doar un rol esențial în redactarea *Replicii junimii academice române din Transilvania și Ungaria*, considerată drept document programatic al mișcării naționale române din monarhia dualistă, ci și în finalizarea *Memorandumului* adresat de națiunea română împăratului Franz Iosef I și în încercarea de a-l prezenta Curții de la Viena.

Până la inculparea sa, în conferința națională a Partidului Național Român din ianuarie 1892, Popovici a fost ales în noul comitet executiv însărcinat cu redactarea *Memorandumului* către împăratul Franz Iosef I, document care acuza anularea autonomiei Transilvaniei prin unirea ei cu Ungaria fără participarea poporului român la luarea acestei decizii și fără asentimentul lui, declararea statului maghiar ca „stat național”, înlocuirea egalei îndreptățiri a naționalităților cu instaurarea hegemoniei maghiare și supunerea românilor unui proces de maghiarizare. Documentul denunța conducătorii Ungariei pentru nerespectarea sistemului constituțional instituit prin dualism, pentru adoptarea unei legislații¹⁸ care, sub aparența constitu-

¹⁵ Care, după mărturia lui Vaida-Voevod, a călătorit la Viena și Budapesta pentru a aduna materiale documentare din arhive și biblioteci, la Graz, unde activa Comitetul central al *Replicei*, Popovici primind date trimise de conducătorii românilor din Transilvania și Ungaria. După mărturia lui Valeriu Braniște în *Amintiri din închisoare*, profesorul care a redactat mai multe capitole ale *Replicei*, „redactarea întregului, organizarea și distribuirea materialului, nivelarea și uniformizarea stilului au fost ale lui Aurel C. Popovici”. Apud Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 40.

¹⁶ După mărturia lui Marius Sturza, publicată în 1923 în patru numere ale gazetei „Patria”. Au existat grupe de lucru, cu comitete conduse de un președinte: la Viena – Alexandru Vaida-Voevod, la Budapesta – George Morariu, la Cluj – Iuliu Maniu, la Graz – A.C. Popovici, George Candrea, Victor Roșca, I. Badea, Ilarion Rusanu. Deși arhiva *Replicei* s-a pierdut, din luările de poziție pe parcursul Procesului *Replicei* sau după anunțarea sentinței și din depozițiile lui Popovici pe parcursul investigațiilor procuraturii rezultă că la redactarea documentului au participat 37 de autori, dintre care 22 din Viena, 7 din Cluj, 5 din Graz și 3 din Budapesta. *Ibidem*, p. 57.

¹⁷ *Ibidem*, p. 37.

¹⁸ Legislația statului maghiar, restrictivă și discriminatorie pentru românii din Transilvania, a vizat numeroase domenii cu implicații directe asupra „drepturilor de existență națională”. *Memorandumul*

țională și liberală, periclita individualitatea națională a românilor, ca și a „celorlalte naționalități conlocuitoare”, și solicita nu doar îmbunătățirea condiției românilor, desființarea dualismului, revenirea la autonomia Transilvaniei, ci și „reorganizarea imperiului” „prin asocierea internă a popoarelor” care adunate „cu iubire și cu încredere împrejurul tronului” să „emuleze” „întru consolidarea și fortifierea patriei comune”¹⁹.

În ciuda refuzului împăratului de a-i primi pe memorandiștii români²⁰, traducerea și difuzarea *Memorandumului*, ca și dezbaterea inițiată în mari cotidiane din Europa asupra situației naționalităților din Ungaria din perspectiva românilor, au umbrit într-o oarecare măsură jubileul unui sfert de veac de la încoronarea împăratului Franz Iosef ca rege al Ungariei și a atras repercusiuni asupra unor personalități implicate în redactarea *Memorandumului*. Pe acest fond, publicarea²¹ *Replicei* la sfârșitul lunii iulie 1892 în cinci limbi – română, germană, franceză, italiană și engleză – și reiterarea prin intermediul ei a necesității ca Imperiul să se reformeze („salvarea monarhiei”) și să se constituie ca federație liberală ce asigură „libertatea națională”, trebuințele și aspirațiile naționale ale tuturor popoarelor care constituie statul au amplificat efectul *Memorandumului*, problemele naționalităților din Ungaria devenind o temă preocupantă nu doar pentru Austro-Ungaria, ci și pentru Europa. *Replica* confirma că „masele mari ale poporului românesc” ar dori „unirea politică cu România într-un singur stat”, dar că, în condițiile date, „convingerea nestrămutată” era că Imperiul habsburgic, ca „liberă federațiune monarhică”, va constitui cadrul în care „fiecare popor conlocuitor” să se poată dezvolta în deplină libertate și consonant specificului său național. Ca atare, federația habsburgică liberală era considerată soluția pentru contracararea maghiarizării, a „asupririi națiunilor nemaghiare” de „absolutismul violent și deznaționalizator”²², a „morții națiunilor din Ungaria” și pentru instituirea principiului dreptului la naționalitate. Ca atare, în raport cu *Memorandumul*, *Replica* constituie un substanțial progres din punct de vedere doctrinar relevat în critica bazei constituționale a statului dualist, argumentarea „principiului de naționalitate” ca fundament al unui stat multiethnic și soluția federalizării unui imperiu care avea nevoie de restructurare și consolidare pentru a evita criza.

analizează legea electorală, legea națiunilor, legile școlare, legea presei ș.a. și relevă rolul lor în pasivizarea politică a românilor, în maghiarizare, în excluderea românilor din viața politică, administrativă și din justiție, în anularea autonomiei bisericești ș.a. A se vedea Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 46.

¹⁹ „Reflexele prohabsburgice” ale „bătrânilor înșelepti” care au participat la redactarea *Memorandumului* – între alții Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Gheorghe Pop de Băsești, Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, Septimiu Albini – și respectul autorității, relevate într-o exprimare „sobră, ponderată, gravă”, au fost înlocuite în *Replică* de stilul „patetic, polemic, dârz, direct, incisiv” propriu generației tinere și revoltate de redactori. *Ibidem*, p. 59.

²⁰ Reținuți în speranța că „bunul împărat” va lua în considerare doleanțele românilor și că va avea forța să „rupă legătura dualistă”, delegații s-au deplasați la Viena în 28 mai 1892. Nu au fost primiți de împărat, ca urmare a solicitării exprese formulate de contele Iuliu Szapáry și de guvernul maghiar. *Memorandumul* depus la cancelaria imperială a fost trimis nedescăcut guvernului de la Budapesta, care a trimis întregul comitet executiv al Partidului Național Român în fața Curții cu jurați de la Cluj.

²¹ Cu fonduri adunate prin colectă publică.

²² Capitolul I al *Replicei*, „Esența cestiunii române în Transilvania și Ungaria”, apud Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 53.

NAȚIONALISMUL POLITIC. AUTONOMISM, LEGITIMISM, FEDERALISM

„Popovici... avocat de mare anvergură al intereselor românismului ardelenesc
în drama europeană a ultimelor două veacuri”
Petre Pandrea

Replica constituie probabil cea mai argumentată și plastică acuzare a politicii guvernelor maghiare față de naționalități. Expunerea cuprinsă în 155 de pagini, cu 370 de note de subsol și cu trimiteri la 68 de autori și 24 de ziare și reviste, cu un aparat bibliografic impresionant, atestă, după Vasile Crișan, că A.C. Popovici „era cel mai bine echipat din punct de vedere științific și doctrinar în domeniul științelor politice în vremea sa”²³.

Ancheta judiciară ordonată de guvern – „mai lungă și minuțioasă” în cazul autorilor *Memorandumului*, „mai precipitată” în cazul autorilor *Replicei* – l-a inculpat doar pe Popovici, singurul amintit în cuprinsul *Replicei* dintre toți autorii lucrării, care a fost pus în fața a cinci capete de acuzare. Pentru caracterul radical al tezei și argumentelor federalismului din *Replică*, Popovici a fost condamnat la 31 august 1893 la patru ani închisoare și plata unei amenzi de 500 de florini²⁴, cu motivarea că „termenii incriminați din *Replică* conțin atacarea puterii obligatorii a legii”, că „pasajele incriminate” conțin „elemente de ațâțare contra naționalității” și pentru a fi răspândit *Replica*. În fapt, condamnarea se datora susținerii federalizării Imperiului pe baza delimitării naționale și a abolirii dualismului, dar și curajului și tăriei cu care Aurel C. Popovici a denunțat politica guvernelor maghiare în privința naționalităților²⁵. Pus provizoriu în libertate contra unei cauțiuni de 5000 de florini, s-a întors la Sibiu pe fondul unei campanii de denigrare susținute în presa naționalistă maghiară, dar a unei „avalanșe de adeziuni” și solidarizări – unele publicate în „Tribuna” – care a fost stopată de justiția statului maghiar prin arestări, procese și amenzi²⁶. Opinia publică transilvăneană, dar și cele croată, slovacă și sârbă – după cum atestă articolele din presă – au considerat că lui Popovici i s-a făcut o mare nedreptate și că procesul de la Cluj a reprezentat o instrumentare, o „falsificare a instituției juraților”. După cum, articolele publicate în presa franceză, italiană, belgiană și germană atestă că procesul *Replicei*, prigoana împotriva celor care s-au solidarizat cu Popovici, apoi începerea urmăririi penale împotriva memorandiștilor, întemnițarea la Seghedin a părintelui greco-catolic Vasile Lucaciu, legea grădinițelor și legile școlare, procesul de presă împotriva ziarului slovac *Narodnie Noviny* și tensiunile acumulate de guvernul maghiar în raporturile cu naționalitățile începând din toamna anului 1892 „au alarmat întreaga Europă”. Procesul *Memorandumului*, început la 7 mai 1894, a fost, de altfel, tipic pentru „dictatul absolutist”: au fost

²³ *Ibidem*, p. 56.

²⁴ Liviu Maior, *Memorandumul, filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1992, p. 223.

²⁵ Vasile Crișan, *op. cit.*, p. 79.

²⁶ *Ibidem*, pp. 76–78.

inculpați 22 de lideri români pentru încălcarea legilor, ațâțarea la răscoală și trădare de patrie, procurorul a fost același notoriu șovin din procesul *Replicei*, inculpații au fost condamnați și li s-au impus cheltuielile de judecată, a fost interzisă transmiterea telegramelor de presă, a fost interzisă activitatea Partidului Național Român (la 16 iunie 1894), a fost confiscată tipografia „Tribunei” și a fost suspendată publicarea a cinci „foi” românești. Mulți patrioți români au fost nevoiți să plece în exil, printre ei și Aurel C. Popovici. S-a refugiat în Austria, apoi în Italia și în România. Împăratul a dispus, în fine, grațierea memorandiștilor la 19 septembrie 1895, doar după intervenția diplomatică a României și presiunea opiniei publice occidentale. Oricum, măsurile represive întreprinse împotriva conducerii Partidului Național Român, supravegherea continuă a instituțiilor și personalităților politice și culturale române, intimidările și amenințările cu trimiterea în fața curților cu jurați a celor ce provoacă agitații („manifestări naționale românești”) în „anul mileniului”, al marilor sărbători jubiliare, au însemnat instituirea unui regim de teroare²⁷. După Vasile Crișan, „scoaterea Partidului Național Român în afara legii și eliberarea frunțașilor mișcării memorandiste printr-o bine plănuită grațiere împăratească au creat un complex de factori ce au slăbit forța de reacție a oamenilor politici ai națiunii române din Transilvania și Ungaria împotriva plănuitelor serbări”²⁸. Partidului Național Român nu a exprimat un punct de vedere și nu a formulat nicio strategie în acest sens, motiv pentru care conducerea partidului, Ioan Rațiu în principal, a fost învinuit/ă de Ioan Slavici și Eugen Brote de trădare a intereselor naționale. Cele două editoriale publicate de Slavici în „Tribuna”, la 16 și 21 noiembrie 1895, au dezvăluit nu doar amplele controverse ce existau în cercurile oamenilor politici români, ci și sugestia unei reconcilieri cu guvernarea Ungariei. În această „criză a «Tribunei»”, Popovici, intrigat de poziția lui Slavici și de lipsa de reacție a Comitetului național, după acutizarea conflictului creat de dreptul de proprietate asupra Institutului tipografic din Sibiu, semnează, alături de Brote, vicepreședintele Comitetului național al Partidului, o scrisoare (8/20 decembrie 1895) în care sunt deplânse dezbinările interne și se lansează îndemnul la calm și luciditate²⁹. Subordonarea partidului față de gruparea majoritară din jurul lui Ioan Rațiu este, în fine, decriptată ca subordonare în jocul politic promovat de Dimitrie Sturza și Partidul Național Liberal³⁰. Liderii naționaliști ardeleni nu știau la acea dată că România – prin I.C. Brătianu, prim-ministru, și Dimitrie Sturdza, ministru de externe – încheiase un tratat secret cu Austro-Ungaria încă din octombrie 1883 și aderase la Tripla Alianță și că, în virtutea acestei înțelegeri, guvernele de la Budapesta, prin intermediul Vienei, cereau politicianilor din București să descurajeze mișcările

²⁷ A se vedea, în acest sens, Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici și serbările mileniului*, „Angvstia”, nr. 2, 1997, p. 252, file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/My%20Documents/Downloads/02-Revista-Angvstia-02-1997-arheologie-istorie-etnografie-sociologie-18.pdf

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 253.

³⁰ La guvernare în octombrie 1895.

naționale ale românilor ardeleni. Așa cum arată Vasile Crișan, lui Popovici i-au atras atenția declarațiile lui Sturza – „nu suntem stăpâniți decât numai de dorința ca luptele și conflictele între români și maghiari să li se pună capăt prin frățească concordie” (noiembrie 1895) și „Monarhia austro-ungară, *astfel cum e constituită* (s.a.), este o necesitate pentru România” (februarie 1896) – și a înțeles în cursul lunii februarie 1896 că Brote („mercenarul politic” al lui Sturza), parte a unui plan de constituire a unui partid politic românesc progubernamental (și a unei noi gazete), cu ajutorul „grupării de la București”, avea misiunea de a realiza concilierea cu guvernul Ungariei în schimbul obținerii unei legi electorale favorabile românilor. În completă diferență și atipicitate (atunci și acum, din nefericire) față de confrății săi, politicieni români, Popovici a luat „atitudine neechivocă, dezavuând întregul proiect drept acțiune absurdă și imposibilă” și, evaluând gravitatea acțiunii lui Brote, a dezvăluit-o opiniei publice publicând în februarie/martie 1896 „două scrisori” – *Trădarea cauzei naționale și Desvelirea trădării naționale* – în „Tribuna”. Ele au reprezentat „mărturiile sincere, complete și revelatoare de spargere a unității Partidului Național Român, de manipulare a unora dintre fruntașii săi și de deturnare a mișcării naționale românești din Transilvania și Ungaria de la programul său inițial”³¹. Deopotrivă, ele l-au dezvăluit pe neînfricatul și redutabilul polemist Aurel C. Popovici, i-au revelat „vocația pamfletară” și „temperamentul violent”, l-au reliefat pe combatantul radicalizat care „nu manifestă nici o cruțare față de politica de înțelegere practică de «triumghiul Slavici–Mangra–Brote»”, pe cel dispus să atace „vechea gardă tribunistă” (în articolul *Nemernicii*). La rândul său, Popovici a fost „violent atacat” de „noile generații”. Goga, de pildă, scria în „Gazeta Transilvaniei”, în 1910, despre „bogata și bolnava imaginație” a domnului Popovici, și în „Tribuna”, despre „închipuirea dsale [care] brodează o întreagă poveste de intrigi, combinații și bazaconii pe cari le citim ca și cum am citi un capitol de roman senzațional...”³².

Este, de asemenea, semnificativ de menționat că în 1910, când partidul nu a obținut la alegeri suficiente voturi pentru a deține locuri în parlament, decizia lui Popovici a fost de a dezavua public gruparea tinerilor din partid („oțeliții”) care solicitau o strategie a militantismului în sensul autodeterminării și sacrificării unirii cu România. Popovici s-a dovedit un legitimist, un apărător al sistemului imperial și al proiectului federalizării – „necesitate istorică” pentru români și pentru Europa – într-un cadru strict legal, chiar dacă nu excludea alternativa unirii românilor din Transilvania cu Regatul României, sprijinindu-se pe convingerea că statul român impulsionează cristalizarea conștiinței naționale și năzuința românilor din afara granițelor de a se uni cu Țara.

După abandonarea studiilor, a tezei de doctorat și a licenței la medicină și refugiarea, cu ajutorul lui Valeriu Braniște, în capitala României, în 1893, A.C. Popovici a fost profesor suplinitor de limbă germană și a elaborat un manual de limbă

³¹ Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici și serbările mileniului*, loc. cit., p. 254.

³² Octavian Goga, *Fanteziile dlui Aurel C. Popovici*, „Tribuna”, nr. 261, 3/16 decembrie 1910, p. 2–3, apud Cornel Ungureanu, loc. cit., pp. 7, 9, 22.

germană care a cunoscut mai multe reeditări. La București s-a alăturat grupului de ardeleni în care Ioan Slavici și Eugen Brote se detașau prin rolul jucat în viața politică și culturală. S-a angajat în activitatea editorială: a fost unul dintre fondatorii Institutului de arte grafice și editură „Minerva”, a înființat și condus ziarul „România Jună” (1899). Mai târziu a fost redactor și director al revistei „Sămănătorul” (1908–1909). A colaborat, de asemenea, la „Epoca”, „Tribuna”, „Românul” și la mai multe ziare germane și britanice. Dar, mai ales, a publicat două opusculi, ambele în 1894: *Principiul de naționalitate și Chestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*. În cuprinsul lor și-a prezentat concepția despre conștiința națională ca element distinctiv al unei națiuni, despre prioritatea națiunii – ca formă de comunitate naturală – în raport cu statul și despre adecvarea dreptului etnic – în comparație cu dreptul istoric – în soluționarea problemei naționalităților din Imperiu.

După ce în 1905 a înființat la Viena ziarul „Gross-Österreich” – o tribună de la care Popovici spera să convingă opinia publică de necesitatea acordării autonomiei fiecărei națiuni într-o Austrie federativă –, în 1906 a publicat *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, o lucrare ce esențializează reflecția sa sistematică asupra federalismului ca problemă și ca soluție pentru „existența poporului român”. Pentru argumentarea viabilității federalismului, Popovici a recurs la cercetarea procesului de asimilare specific relațiilor interetnice și a politicii de asimilare–maghiarizare, promovată de un stat excesiv de centralizat și în care precumpănea, la nivelul elitei, conștiința superiorității ca grup etnic în raport cu celelalte etnii conviețuitoare, considerate „încă primitive”.

Această „tentativă singulară în spațiul românesc și printre puținele în știința europeană” de a cerceta acțiunea sistematică a maghiarilor de asimilare a populațiilor Imperiului o instituie într-o „lucrare fundamentală despre sociologia, antropologia și politica de asimilare”³³. De asemenea, ea are meritul de a fi avertizat asupra crizei și eventualității dispariției statului ultracentralizat din cauza incapacității sale de a se restructura instituțional în concordanță cu normele dreptului constituțional. Pentru Popovici, federalismul însemna reformarea întregii monarhii în sensul garantării vieții național-politice a fiecărei naționalități, a autonomiei și individualității sale³⁴. „Dacă oamenii noștri politici s-ar ocupa puțin cu aceste probleme și încă cu multe asemănătoare, privitoare la federalism, n-ar fi putut să ignoreze atâta vreme faptul că introducerea unei constituții federative unice în locul celei actuale, dualiste, este o problemă de viață pentru monarhia noastră. Poate să pară paradoxal, dar este un lucru incontestabil: numai în această împărțire a puterii între națiunile competente și imperiu stă însăși garanția unității acestuia din urmă. ...Foarte mulți oameni politici și conducători de stat s-au învățat ani de-a-rândul cu fel de fel de leacuri în jurul trupului bolnav al imperiului nostru. Însă puțini au fost

³³ Constantin Schifirneț, *Aurel C. Popovici despre organizarea statală federalistă a națiunilor*, în *Geneza modernă a ideii naționale. Psihologie etnică și identitate românească*, Editura Albatros, București, 2001, p. 164.

³⁴ *Ibidem*, pp. 112–113.

în stare să privească, cu ochii deschiși, viitorul monarhiei noastre. Franz Palacky a fost unul dintre aceștia puțini. El, de la care vine și vorba, rămasă celebră: «Dacă Austria n-ar exista, ar trebui creată» – a găsit încă din anul 1848 adevăratul drum către un nefalsificat constituționalism, spre o rațională înțelegere între naționalități și, mai înainte de toate, spre o unitate firească și reală a imperiului. ...Soluția dată de Palacky problemei noastre naționale ar fi vindecat megalomania maghiară, o dată pentru totdeauna, și în mod radical. În chinga de fier a hotarelor naționale, ale popoarelor clar trasate și a sferelor de competență stabilite în imperiu, tot atât de clar, precum și sub presiunea individualităților național-politice unitare și delimitate din punct de vedere teritorial – domni maghiari ar fi fost nevoiți să se întindă numai atât cât le este plapuma. Ei ar fi avut, asemănător oricărei alte naționalități, o autonomie național-maghiară pe teritoriul locuit de mase compacte de maghiari, dar numai pe acest teritoriu.»³⁵

Perspectiva federalistă a lui Popovici este, așadar, radical antidualistă și maximal ostilă politicii de maghiarizare, dar una de susținere fermă a reformării Imperiului. Ea se întemeiază pe teza necesității desființării constituțiilor în vigoare și pe cea a recunoașterii drepturilor constituționale ale națiunilor, „înăuntrul și nu în afara sferei de autoritate a împăratului”, dată fiind voința națiunilor din cuprinsul monarhiei de a-și administra „singure în mod autonom afacerile lor publice”. În mod esențial, se impunea ca drepturile constituționale ale popoarelor să fie concordante condițiilor de stabilitate și de prosperitate ale imperiului. Pentru ca „problemele naționale” să fie soluționate și pentru a fi obținută „autonomia egală” a popoarelor, „punctul de plecare” al acestor drepturi constituționale trebuia să fie „naționalitatea și teritoriul ei”³⁶, adică împărțirea întregului teritoriu imperial în „ținuturi, pe cât posibil unitare din punct de vedere etnic, luându-se ca bază teritoriul ocupat de naționalități”³⁷. Unitățile național-politice rezultate după împărțirea *teritoriului imperial* în concordanță cu „națiunile ce locuiesc în cuprinsul lui” ar fi fost, după Popovici, următoarele cincisprezece: Austria germană, Boemia germană, Moravia germană (Silezia), Boemia, Ungaria, Transilvania, Croația, Galiția apuseană, Galiția răsăriteană, Țara slovacilor, Kraina, Woywodina, Țara secuilor, Tirol, Triest. Ele urmau să constituie un teritoriu vamal comun. Fiecare cetățean al unui stat național era și cetățean austriac³⁸. Limba „mijlocitoare” „firească” pentru „aranjarea chestiunilor comune” în Imperiu a fost considerată germana, inscripțiile autorităților imperiale din statele naționale urmând să fie făcute în limbile statelor. Ca atare, noua constituție avea menirea de a recunoaște și garanta unitățile național-politice, de a asigura unitatea reală și viabilitatea Imperiului.

³⁵ Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, traducere din limba germană de Petre Pandrea, studiu introductiv, note și îngrijire de ediție Constantin Schifirmeș, Editura Albatros, București, 1997, pp. 257, 258–259.

³⁶ *Ibidem*, p. 278.

³⁷ *Ibidem*, p. 279.

³⁸ *Ibidem*, pp. 279–280, p. 288.

După modelul statelor federale existente, mai ales al „Uniunii Americii de Nord”, competența guvernului imperial (central) trebuia limitată la „conducerea intereselor absolut comune”, iar competența statelor trebuia extinsă. În competența Guvernului imperial sau federal, compus din reprezentanții statelor naționale, intrau: lista civilă a coroanei; problemele externe și reprezentarea diplomatică; armata și marina; legislația vamală; legislația comună privitoare la dreptul civil, penal și procedural; legislația și administrația marilor linii de tranzit pe cale ferată; dispozițiile privitoare la cetățenie și domiciliu; dreptul maritim, comercial și cambial; pașapoarte, controlul străinilor, poliția sanitară și veterinară; moneda și cursul; sistemul de măsuri și greutate; marcarea, protecția mărcilor și a mostrelor, brevetele de invenții; jurisdicția privitoare la litigii; administrarea Bosniei și Herțegovinei; finanțele privitoare la încasările și cheltuielile statului federal. „Împăratul împreună cu guvernul său exercită întreaga putere în Imperiu” (12), cancelarul care conduce guvernul federal fiind numit de împărat (7), ca și guvernele diferitelor state naționale și funcționarii lor superiori (16). Puterea legislativă a Imperiului (sau a uniunii) urma să fie „exercitată în comun: (a) de către împărat; (b) de către camera deputaților; (c) de către senat” (9)³⁹. În competența guvernelor naționale intrau chestiunile care nu erau rezervate în mod expres competenței imperiului (19). „Împăratul este sacru, inviolabil și nu este responsabil” (16)⁴⁰ și reprezintă Imperiul în domeniul internațional. Este important de subliniat că, după Popovici, în Imperiul reformat împăratul trebuia să rămână fundamentul sau centrul de putere al statului și să dețină chiar puteri sporite, el instituind și apoi legitimând, inclusiv simbolic, noua structurare statală atât pe plan internațional, cât și la nivelul statelor naționale ale Austriei Mari. Popovici spera ca, printr-o astfel de proiectare amplificată a autorității împăratului în noua constituție și luând în considerare loialitatea tradițională a naționalităților față de coroana imperială, împăratul Franz Iosef și politicienii influenți de la curtea vieneză puteau fi convinși să accepte adoptării unei noi ordini politice.

De altfel, în 1912 Popovici s-a întors la Viena unde a stabilit și întreținut legături semnificative cu mediile politice și jurnalistice și cu reprezentanți ai naționalităților din Imperiu pentru a câștiga simpatie și susținere în favoarea proiectului său de federalizare. Dincolo de un anumit grad de simpatie și susținere politică și publică, proiectul lui Popovici nu a obținut însă acceptul împăratului și a generat mefiență, scepticism și numeroase reacții antifederaliste radicale îndeosebi din partea naționaliștilor maghiari, germani, slavi și chiar a românilor. Este interesant de menționat că însăși apariția lucrării *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, după mărturia fiicei autorului, Lucia A. Popovici⁴¹, a fost îngreunată de presiunile exercitate asupra lui Popovici de cercuri maghiare, germane și altele

³⁹ *Ibidem*, pp. 288–291.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 292.

⁴¹ În *Din viața politică a lui Aurel C. Popovici*, apud Constantin Schifirneț, *Aurel C. Popovici despre organizarea statală federalistă a națiunilor*, ed. cit., pp. 172–173.

cercuri influente pentru oprirea tipăririi cărții la Leipzig, inclusiv prin oferte considerabile în bani. După apariție, deși fusese cerută confiscarea tirajului, o bună parte a volumelor a fost cumpărată de guvernul maghiar și transportată la Budapesta, iar exemplarul trimis Legației ruse din Viena a fost returnat cu mențiunea „refuzat”. Toate acestea atestă atenția de care s-a bucurat autorul din partea sferei politice și a serviciilor secrete din Imperiu, atrase de „mesajul indezirabil” al cărții, dar și de episodul anterior al publicării *Replicei* și de activitatea publicistică și politică a autorului în țară.

Dacă împăratul și oamenii politici de mare influență nu au marșat la proiectul autorului român, arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului, „puternic impresionat”, i-a conferit calitatea de sfătuitor și colaborator apropiat. De altfel, era cunoscut în epocă dezacordul moștenitorul tronului cu susținătorii dualismului, chiar aversiunea față de modul în care conducătorii Ungariei exhibau politicile de maghiarizare și de șantajare a coroanei și, deopotrivă, deschiderea sa către concilierea centralismului imperial cu autonomia național-teritorială. Proiectul lui Aurel C. Popovici a fost susținut de specialiștii de diverse facturi care constituiau cercul de intelectuali apropiați arhiducelui Franz Ferdinand – „Cercul de la Belvedere”⁴². Mai precis, la Castelul Belvedere, Franz Ferdinand, care era inspectorul general al forțelor armate comune, își avea „cancelaria militară” și în cadrul ei se lucra la formularea unor modele de reformare și reorganizare a monarhiei ca stat federalizat pe baze etnice, urmând concepția lui Popovici din *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich*. Petre Pandrea, citând din corespondența lui Popovici, menționa că marele militant bănățean lucra cu Pater Augustin Gallen, confesorul familiei arhiduciale, la un proiect de constituție care trebuia adus la cunoștința opiniei publice în cazul suirii pe tron a arhiducelui⁴³.

După asasinarea arhiducelui la Sarajevo, la 28 iunie 1914, Popovici a revenit în țară ca profesor, în 1915 s-a aflat la Geneva și în 1916 a ajuns la Viena unde, după intrarea României în război, a scris *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*. Volumul a apărut la Paris în 1918 după moartea autorului, survenită la 17 februarie 1917, și a fost folosit de delegația română la Conferința de pace de la Paris⁴⁴ din 1919/1920. După episodul de la Sarajevo, poziția lui Popovici față de Puterile Centrale s-a schimbat de așa manieră încât a refuzat propunerea Germaniei făcută fruntașilor români de a influența România să intre în război alături de Puterile Centrale. Această decizie dovedește că Popovici dobândise deja convingerea că unitatea românilor se va realiza și că rezolvarea problemei naționale a românilor stă în unirea lor într-un singur stat.

⁴² Numit astfel după reședința arhiducelui din Viena, Castelul Belvedere.

⁴³ Petre Pandrea, *Prefață*, în Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei-Mari*, ed. cit., 1939, p. VIII:

⁴⁴ Constantin Schifirmeș, Studiu introductiv *Concepția lui Aurel C. Popovici despre națiune*, în Aurel C. Popovici, *Naționalism sau Democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, București, Editura Albatros, 1997, p. VII.

NAȚIONALISMUL DOCTRINAR, LIBERALISMUL ȘI DEMOCRATISMUL

„Popovici... un tipic doctrinar conservator, de esență organicistă, un eleat modern, antiliberal, teologal, respingând transformismul, negând pozitivismul și scientismul, reîntors la dogme biblice, credincios al permanențelor în biologie, în morală și în metafizică.”

Petre Pandrea

Naționalism sau Democrație (1910)⁴⁵ este lucrarea în care autorul se exprimă din punct de vedere doctrinar și în care își expune teoria asupra națiunii și culturii naționale, tradiției și modernizării instituțiilor și moravurilor, democrației și liberalismului, toate din perspectiva națiunii. Volumul, alcătuit din articole publicate în „Sămănătorul” în perioada cât a condus revista, cu excepția celor strict polemice, deși nu prezintă un demers sistematic strict, posedă o amplă dimensiune interpretativă și reflexivă și, în ciuda tonului patetic pe alocuri, o abordare realistă. Lucian Blaga a caracterizat expresiv caracterul lucrării: „Această curioasă îmbinare de filosofie universală și folclor românesc dau articolelor sale un aer grav și naiv, dogmatic și pitoresc în același timp... Întâia oară un gânditor român utilizează proverbul popular cu o insistență impresionantă, alături de aforismele marilor filosofi!”⁴⁶.

Conceptiile asupra națiunii pe care Popovici le-a invocat și justificat elogios – în fond filiațiile ideatice cu „mari individualități când e vorba de a da direcții dezvoltării unui neam” – sunt cele ale lui Titu Maiorescu, P. P. Carp și Mihai Eminescu, deși el a fost contemporan cu Constantin Rădulescu-Motru și Dumitru Drăghicescu, pentru a numi doar autorii de referință care publicaseră în același interval de timp lucrări din aceeași arie tematică. Dacă Maiorescu impune prin „geniul conservator”, Carp este, după Popovici, „cel mai mare bărbat de stat și patriot”, „un conservator... care ținea să oprească invazia teoriilor politice vătămătoare prin radicalismul lor,... și care căuta să îndrumeze țara pe calea unei dezvoltări *naturale*” întrucât, „cuvântul *natural* nu este decât *o altă expresie* pentru o politică cu adevărat națională”, iar „administrația țării... o școală practică de legalitate, de dreptate și moralitate obștească”⁴⁷.

Ceea ce admira Popovici la Eminescu și ceea ce a preluat din ideile eminesciene („curățite de coaja patimilor personale”) – considerând că se afla printre privilegiații „puțini” care îl „pot înțelege pe Eminescu” – era pledoaria pentru „interesele mari și permanente ale națiunii, mai presus de cele trecătoare de partid, mai presus de resentimentele personale”⁴⁸, pledoaria pentru „dezvoltarea organică, normală”, pentru „continuitatea istorică” „în fierberea generală a Europei pentru imitații mutuale, fără rost... lipsită de idealuri”, de asemenea, era „naționalismul său sănătos”, capacitatea de a oglindi „politica tuturor marilor bărbați conservatori din lume” și de a porni nu „de la abstracțiunea unei umanități politice ce nu există,

⁴⁵ Parte a acestei secțiuni dezvoltă articolul pe care l-am dedicat cărții lui Popovici în *Enciclopedia operelor fundamentale ale filosofiei politice. Modernitatea târzie*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2004, pp. 107–115.

⁴⁶ „Banatul”, anul I, nr. 2, 1926, p. 6, apud Cornel Ungureanu, loc. cit., p. 8.

⁴⁷ Aurel C. Popovici, *Naționalism sau Democrație*, ed. cit., pp. 83–84.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 96.

ci de la mentalitatea și nevoile neamului românesc...”⁴⁹. Sub aspect doctrinar, Popovici admitea conotația eminesciană a liberalismului – ca „putința pentru cetățeni de a lucra nestingheriți de ordonanțe vexatorii din partea statului, putința de a produce bunuri reale”⁵⁰, un liberalism opus „Statului-Tutelă” de inspirație revoluționar-franceză, susținut de C. A. Rosetti. De asemenea, Popovici împărtășea neliniștea acestuia provocată de posibilitatea ca liberalismul să degenezeze în democratism egalitar și convingerea sa că „a fi conservator însemnează a fi în prima linie național”⁵¹.

Popovici este puternic influențat de filosofia politică conservatoare și de concepția despre cultura națională promovate de Edmund Burke. El consideră că ideile sale pur reacționare îi caracterizează de fapt pe „toți naționaliștii adevărați. Ioseph de Maistre, Principele de Bismark, contele de Cavour, Burke, Taine, Henrich von Treitschke, Houston Stewart Chamberlain, împăratul Wilhelm al II-lea, Eminescu ș. a. toți aceștia au fost și sunt reacționari”⁵². În esență, idei fundamentale ale lucrării de referință a lui Burke, *Reflections on the Revolution in France* – „rezistența îndărătnică la inovații” în dorința de a păstra în caracterul național „marca străbunilor”, sentimentul datoriei și recunoașterea ascendenței preceptelor morale și «prejudecăților naționale», disprețul față de „meschine fășii de hârtie despre «drepturile omului»”, care, în cazul Franței revoluționare de la 1790, au determinat *ruperea continuității cu trecutul* și introducerea unei Constituții abstracte⁵³ – devin pilonul propriei filosofii politice, critice, tradiționaliste, consacrate culturii și civilizației naționale românești.

Urmându-l pe Burke, Popovici deplânge obsesia pentru abstracții a radicalismului democratic de factură revoluționară: „*Omenirea e o abstracție, un cuvânt. Ea nu trăiește și nu poate trăi decât în și prin naționalitățile ce o alcătuiesc...* Nu există «omenire», ci numai *neamuri*. Nu există «oameni», ci numai români, unguri, nemți, muscali, francezi ș.a.”⁵⁴.

Ca și Joseph de Maistre, Schopenhauer și Keyserling, Popovici dezvoltă o teorie a particularismului, a specificului culturii naționale și a adaptării la acest specific. „Cu alte cuvinte, cultura adevărată nu se face pornind de la noțiunea abstractă «popor», *ci de la un popor anumit*; nu se face pornind de la «omenire», *ci de la naționalitate*; nu pornind de la *generalități*, ci de la *cazuri concrete*; nu de la teorii abstracte, ci de la produsele pozitive ale naturei, într-un cuvânt, exact ca în știința pozitivă: n-ai voie să construiești o sinteză, înainte de a fi făcut exact toate analizele necesare.”⁵⁵ Ca urmare, statul, limba, religia, credințele, moravurile și obiceiurile „omenirii” există numai ca atribute ale *naționalității*.

Teza centrală a gândirii politice a lui Popovici, de inspirație burkeană, este că menținerea și dezvoltarea firească a identității unui popor, a „individualității” sale,

⁴⁹ *Ibidem*, p. 99.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 109.

⁵¹ *Ibidem*, p. 110.

⁵² *Ibidem*, p. 25.

⁵³ *Ibidem*, p. 46.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 72.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 69–70.

sunt determinate de menținerea moravurilor vechi, a tradițiilor, limbii și credințelor. Pentru Popovici, „adevărata cultură”, „cultura organică națională”, reprezintă „ființa intelectuală și morală” și „personalitatea” unui popor. O politică adecvată menținerii identității naționale este o politică care conservă statul „fără a-l dizloca”, care nu produce „dezorganizări naționale”, „nu nemulțumește poporul”, ci care face „să trăiască națiunea”. Ca atare, „singura valoare în politică” și „singura politică serioasă este o politică de conformare la individualitatea deosebită a unei țări și a poporului: pe de o parte, o constantă preocupare de a conserva caracterul național, pe de alta, o bine cumpănită adaptare de inovații necesare”⁵⁶.

Singurele doctrine politice și partide care se pot înscrie în acest model și se pot feri de „otrăvurile doctrinare” sunt *conservatorii* și *liberalii*, dar „și unii, și alții cu respectivele lor doctrine reduse la viață”, la intuiție și experiență, și nicidecum la „teorii fără nici o bază în fire”, care „siluiesc viața națiunilor europene”, la teorii abstracte, la doctrine generale și simetrice sau la „șabloane generale”, „experimente”, teorii de „drept istoric” și de „drepturi naturale” în maniera „scolasticii juridice a revoluțiunii franceze, care a zăpăcit mințile lumii de azi...”⁵⁷. În consecință, „un postulat cardinal al oricărei politici cu adevărat naționale” este: fără „inovații pripite, fără raport la trebuințele reale” ale poporului, fără „o politică cosmopolită”⁵⁸. Popovici subliniază că singura suveranitate reală aparține statului, „poporul suveran” sau politica „suveranității” populare clădită pe teoria „contractului social”, pe „teoria ridicolă că statul ar fi o simplă «asociație»”⁵⁹ voluntară dovedindu-se o deșertăciune, „o ademenire” reflectată în „elemente distructive în viața publică”, în demagogie și manipulare politică. Dincolo de „politica «suveranității»”, a mulțimii, a numărului, de politica de contabilitate”⁶⁰, statul există în virtutea unei dezvoltări istorice și datorită ideilor și inițiativei „unei infime minorități de oameni mari. Noi, masele mari, suntem simpli colaboratori. Acești oameni mari, acești «Heroes», cum le zice Carlyle, sunt sufletul civilizației.”⁶¹ Elita – „oamenii eminenti”, „conducătorii adevărați”, „clasa conducătoare serioasă” ce dovedește pricepere, caracter și patriotism –, consonantă „cu *monarhia* și *aristocrația* țării, cu toată dezvoltarea ei istorică”, este „absolut incompatibilă” cu democrația *reală*. Radicalismul democrat este consonant „cu cosmopolitismul și cu anarhia”, adică cu „negațiunea întregii istorii naționale, a prezentului și a viitorului unui stat monarhic...”⁶². Ca atare, statul, conceput în reversul doctrinelor raționaliste de extracție franceză, este temelia politică a trebuințelor națiunii, a ordinii, proprietății și moralității sale, este „pavăza” dreptului. Drepturile se creează de la sine, din relațiile dintre oameni, din obiceiuri; sunt, așadar, cutumiare, sunt recunoscute tacit în formă codificată în cadrul statului, de el depinzând însăși existența națiunii, adică ordinea politică și

⁵⁶ *Ibidem*, p. 185.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 125.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 147.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 142.

⁶¹ *Ibidem*, p. 130.

⁶² *Ibidem*, p. 167.

națională. „Legile bune nu se «confeționează»”⁶³, legile noi răsar în chip firesc din trebuințele, credințele și moravurile poporului și sunt menite să reflecte și să servească perpetuării identității lui. „Cei ce reformează, de fapt, deformează un popor, zburcându-i și farâmându-i toată lumea sa de simțire și de gândire”⁶⁴.

Ca urmare, conservatorii și liberalii trebuie să se mențină „pe poziții”, „fără a se lăsa ademeniți de «ideile înaintate», de «democratism» și «colectivism»”. Ambelor doctrine li se impune exigența adoptării *mijloacelor practice* reclamate de situația poporului, adică anumite libertăți adecvate țării și împrejurărilor, nu „drepturi înnăscute” sau „libertăți ale *omului*”, nu „teorii *integrale*”. Popovici consideră că nu întâmplător în mai multe țări liberalismul s-a văzut nevoit să-și adauge adjectivul «național» pentru a sugera, cel puțin, că libertățile naționale promovate sunt cele potrivite cu istoria și gradul de cultură al țării. O filosofie politică și o politică naționalistă, în această ordine de idei, ce impune *continuitatea istorică și libertatea de dezvoltare organică* și nu „distrugerea și ridicula prefacere”; sunt fie *conservatism național*, fie *liberalism cumpătat*. „Zic înadins: liberalism cumpătat pentru că eu unul sunt convins că numai prin cumpătare, liberalismul devine național. În nici un caz prin evoluția lui spre democratism radical”⁶⁵.

Critica democrației întreprinse de Popovici, una dintre cele mai acerbe, cel puțin în spațiul românesc, este realizată în numele idealului identității naționale. Resorturile acestei raportări critice, antidemocratice, au fost: implicațiile grave ale „democratismului maghiar” pentru națiunea română, „cultura fără idealuri”, „nimicitoare” și „civilizația cosmopolită” generate de democrație.

Marea miză a cărții *Naționalism sau democrație* este argumentarea pericolului reprezentat, în opinia autorului, de principiul majorității suverane, „defectul fatal al oricărei democrații”, pentru interesele reale ale românilor din Imperiu. Pentru Popovici, nu există nicio garanție că „votul universal *cinstit*” poate determina „o dezvoltare normală a naționalităților din Ungaria”. Dimpotrivă, concluzia este absolut tranșantă: „*între naționalism și democratism adevărat e o antiteză organică, dezastruoasă pentru cel dintâi*. Dezastruoasă, dacă nu azi, atunci mâine sau poimâine... Pentru că naționalism însemnează îngrijirea în prezent ca viitorul naționalității să nu fie primejduit. Al naționalității, nu numai al poporului. Ceea ce a constituit o enormă, o esențială deosebire politică. Votul universal în Ungaria mai întâi că nu asigură o minoritate parlamentară naționalităților”⁶⁶.

Soluția autorului a fost înlocuirea votului universal cu o lege censitară „pe baza proprietății și culturai. Numai ea poate feri națiunile de a cădea în mrejele democrației cosmopolite”⁶⁷, „întrucât masele sunt preocupate doar de *interesele lor materiale*”, de interesele „*sociale*”, de egalitate, „nu știu prețui libertatea ca factor de gândire” și, mai ales, cultura. Însăși „«chestia socială» nu este decât un început sistematic de a înlocui viața sufletească a națiunilor cu preocupări materiale, cu un

⁶³ *Ibidem*, p. 159.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 163.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 106.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 25.

imens restaurant popular, egalitar și gratuit, într-o democrație încet-încet pură și cosmopolită”⁶⁸. Ca urmare, ambițiile de parvenire economică și politică se pot manifesta sub forma „hipnotismului democratic” ce pervertește mentalitatea națională și lasă loc prejudecăților artificiale proprii unei „civilizații de bălci”.

Popovici considera că „o democrație vecinic înfometată de buget” atrage „cheltuieli nebune” și produce o „corupție purulentă în toate clasele”⁶⁹. Așadar, „sub pavăza unei filosofii distructive” democratic-demagogice și egalitare, ordinea morală a culturii și valorilor decade pentru a lăsa loc unei civilizații de plăceri vulgare („o civilizație incultă”), unei culturi a uniformității cu „caracter chelneresc” și „semidocti caraghioși”. De fapt, „*cea mai mare parte a culturii europene, internaționale de azi, are un caracter cu desăvârșire chelneresc. ... Meseria de chelner e onorabilă ca orice meserie onestă... Nu ea este de vină că bietul chelner e un civilizat incult... Sunt în ziua de azi în Europa nenumărați avocați, doctori, profesori, chiar universitari, legiuitori, funcționari care, făcând abstracție de meseria lor, stau pe același nivel de civilizație. Cu alte cuvinte, în afară de meseria lor, nici ei nu au mai multă cultură adevărată decât acei chelneri și portari*”⁷⁰. „Chelner civilizat incult” este persoana care a pierdut „prin civilizare forțată” dreapta judecată, dreapta simțire, care este „un automat”, un pervertit al cărui suflet a fost „omorât de civilizația materialistă”, care și-a pierdut dragostea și respectul pentru neam, ordinea socială, credințele și moravurile naționale ale poporului său, care nu manifestă religiozitate – ca „expresie a unui sentiment metafizic” și ca „rezultat al unei gândiri mai adânci asupra lumii și vieții” – și nici sentimente morale și estetice, patriotism sau preocupare pentru interesele naționale, care preferă prejudecățile artificiale, cosmopolite și nu cele despre care Burke spunea că exprimă originalitatea și marca străbunilor. Caracterul chelneresc implică acceptarea rolurilor de „agenți electorali ai «omenirii», cum ne încredințează domnii ceia cu «concepțiuni mondiale» și percepțiuni de mahala”, de „ploșnițe de cafenele” și „«voiajori» internaționali cari oferă și vând democrație, spirt «științific», tras în butelii «populare», soluții «economice» și alte leacuri politice dintr-o civilizație «umană» în faliment. Noi nu suntem reprezentanții nici unei firme mondiale”⁷¹, iar „cei ce nu știu ce este sufletul istoric al unui popor, civilizația lui proprie, cultura lui proprie”, filosofia și economia lui politică, morala creștină și profană și întreaga lui estetică, „să se lase de politică”⁷².

Cultura adevărată prezintă valoare doar dacă rămâne originală din perspectivă națională, „dacă poartă marca străbunilor”, dacă este ferită de cosmopolitism. Dacă „democrația înghite naționalități”⁷³, ceea ce poate salva națiunea este o puternică conștiință națională legată de interesele naționale și civilizația proprie, care poate fi și „expresia ideală a patriotismului unui neam” și a încrederii în viitorul lui. În mod

⁶⁸ *Ibidem*, p. 146–147.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 19.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 39.

⁷¹ *Ibidem*, p. 58.

⁷² *Ibidem*, pp. 64–65.

⁷³ *Ibidem*, p. 57.

corespunzător, o politică națională este o politică înțeleaptă ce tinde să consolideze „temeliile care alcătuiesc ființa morală a unui popor”, o politică ce obiectivizează convingerea că „naționalitatea unui popor e *rangul* său în lume, între popoare; e blazonul nobiliar al meritului său”⁷⁴.

Cărțile lui Popovici au fost întâmpinate fie cu mefiență, fie cu comentarii care îi subliniau inoportunitatea. Excepție au făcut cronicile favorabile publicate în revistele „Convorbiri literare” și „Ramuri”. Atitudinea majoritară rezervată față de tezele lucrărilor poate fi explicată prin „tentativele lui Popovici de a convinge autoritățile austriece în a realiza concret ideea federalismului, precum și (prin) atitudinea sa polemică față de democrație...”⁷⁵. Dr. Marius Sturza a publicat o biografie a autorului în mai multe numere ale publicației „Patria”, în 1923. S-au referit la tezele lui Popovici Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi, în *Paneuropa*, în 1924, și Oszkár Jászi în *The dissolution of the Habsburg Monarchy*, în 1929. În 1927, Eugen Lovinescu l-a situat pe Aurel C. Popovici, în *Istoria literaturii române contemporane*, alături de „constelația «Sămănătorului»”, între „reprezentanții de seamă ai naționalismului și tradiționalismului românesc de la începutul secolului al XX-lea”⁷⁶. Ulterior, în 1937, Grigore Nandriș i-a dedicat o lucrare ce îi poartă numele, publicația „Carașul nou” (Oravița) i-a consacrat un număr (an II, nr. 7–8, 1935), Petre Pandrea a tradus și publicat cartea lui, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari* (1938), pe care a și prefațat-o, referindu-se la întreaga operă a lui Popovici. În 1941, în *Istoria literaturii române*, George Călinescu l-a numit pe Aurel C. Popovici „scriitor politic de reputație europeană, ultim combatant, de altfel în scopuri național-române, pentru federalizarea imperiului austro-ungar sub coroana habsburgică”⁷⁷. După aproape patru decenii, în 1979, Iosif Constantin Drăgan, născut tot în Lugoj, a reeditat *Statele Unite ale Austriei Mari*, a organizat împreună cu „Uniunea Paneuropeană” manifestări destinate comemorării a 60 de ani de la moartea lui Aurel C. Popovici, la care a participat și Otto de Habsburg, președintele „Uniunii Paneuropene”. A editat tot în 1979 un volum de studii, *Les précurseurs d'europeisme – Aurel C. Popovici*, la care au contribuit, de asemenea, Otto de Habsburg, Marco Pons, Alexander Randa, Franz Wolf și care, după Vasile Crișan, reprezintă „cea mai consistentă elaborare critică asupra operei sale” de până în 2008. Fiicei lui Popovici, Lucia A. Popovici, i se datorează o privire de ansamblu asupra concepției politice a tatălui publicată în 1969/1970 în *Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg*. În 1989, Virgil Nemoianu i-a dedicat lui Popovici un studiu în care îl consideră „un neojeffersonian care aparține unui moment definitoriu al Europei centrale”. După 1989, i-au consacrat studii Constantin Schifirneț, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Nicolae Cordoș, Stelian Mândruț, Dumitru Suciu⁷⁸, Cornel Ungureanu, George Ciorănescu, Andrei Roth, Victor Neumann, Marius Turda ș.a.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 371.

⁷⁵ Constantin Schifirneț, *Concepția lui Aurel C. Popovici despre națiune*, ed. cit., p. XI.

⁷⁶ Apud Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici (1863–1917)*, ed. cit., p. 14.

⁷⁷ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 639.

⁷⁸ Cornel Ungureanu, loc. cit., p. 8 și p. 22.

NAȚIONALISM, LOIALISM, FEDERALISM

„În timpul multiplelor și grelelor crize, care sapă la temelia marelui nostru imperiu – a acestui imperiu chemat la o înaltă misiune – rareori s-a auzit glasul unui nemaghiar, venit din Ungaria sau Transilvania.”
Aurel C. Popovici

Opera și activitatea militant-politică a lui Aurel C. Popovici au fost și sunt, de altfel, considerate „controversate”, întrucât lucrările lui de referință au contrariat în epocă și ulterior, una – *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich* – sensibilitatea națională, idealul statului național și anumite afinități geopolitice, cealaltă – *Naționalism sau Democrație* – prin încadrarea doctrinară a naționalismului său. Ambele au prezentat, la prima vedere, cel puțin două aspecte contradictorii, anume, pe de o parte, susținerea proiectului de federalizare a Imperiului habsburgic sub coroana Austriei concomitent cu susținerea idealului autonomiei naționale și, pe de altă parte, susținerea națiunii și a identității ei paralel cu critica democrației.

În privința conflictului între federalism și naționalism – un conflict între ideologii, manifestat puternic „în perioada destrukturării Imperiului Austro-ungar și cu importante consecințe pentru evoluția politică a statelor-națiuni mici formate după Primul Război Mondial” –, se impune luarea în considerare, așa cum atrage atenția Victor Neumann, a faptului că Aurel C. Popovici a conceput federalizarea imperiului „pe baza purității etno-culturale și rasiale”⁷⁹ și poate chiar din acest motiv federalismul lui Popovici s-a bucurat de influență în dezbaterile inițiate de cabinetul informal al Prințului Franz Ferdinand, dar și apoi, mult după destrămarea monarhiei duale. Neumann arată că naționalismul susținut de Popovici, „ca ideolog”, cuprinde „vechiul etnonaționalism autohton”, „alimentat cu elemente noi derivate din teoria clasificării rasiale propusă de Gobineau în al său *Essai sur l'inegalite des races humaines* și de Houston Stuart Chamberlain în lucrarea *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*”⁸⁰. Naționalismul lui Popovici pretinde

⁷⁹ Victor Neumann, *Federalism and Nationalism in the Austro-Hungarian Monarchy: Aurel C. Popovici's Theory*, „East European Politics and Societies”, vol. 16, no 3, 2002, p. 864.

⁸⁰ Popovici este influențat de „doctrinile timpului său”, de Arthur de Gobineau și Houston Stuart Chamberlain, dar și de Otto Ammon și Gustave le Bon, nefiind scutit de anumite accente biologice, așa cum arăta Constantin Schifirneț. Desigur, concepția sa asupra naționalităților și a omogenității grupurilor naționale din componența statului austro-ungar reflecta nivelul atins de științele etnologice în timpul său. A se vedea Constantin Schifirneț, *Studiu introductiv. O concepție federalistă despre organizarea statală a națiunilor*, în Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, traducere din limba germană de Petre Pandrea, studiu introductiv, note și îngrijire de ediție Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1997, p. XIV. De asemenea, Petre Pandrea menționează influența autorilor menționați asupra lui Popovici și „aplicațiunile uimitoare și de o perfectă justete ... în cadrul Sud-Estului european” pe care Popovici le realizează, el „combătând cu argumente inedite politica maghiară de hibridare etnică pe plaiurile Transilvaniei...”. Totodată, Pandrea îl consideră pe Popovici nu ideolog, ci „filosof al statului”, ale cărui merite vor rămâne „definitiv înscrise într-o istorie a doctrinelor”, și un remarcabil constituționalist. A se vedea

superioritate rasială românească. Acest lucru este evident dacă este examinată semnificația terminologică a «naționalismului» la Popovici: naționalismul nu este doar o conștientizare a diferenței, ci «conștientizarea superiorității vis-à-vis de alte națiuni», ca și «lupta pentru a impune acea superioritate»⁸¹. De altfel, „atracția lui Popovici pentru noul val de rasism” și critica vehementă a levantinilor, evreilor și a altor rase străine de cultura europeană sunt reliefate și puse în legătură nu doar cu Gobineau, Vacher de Lapouge și Chamberlain, ci și cu „influența xenofobă a lui Eminescu”⁸². Dincolo de ele însă, nu trebuie să pierdem din vedere în acest sens că Popovici considera toate națiunile sau statele naționale ale propusei Federații a Austriei Mari ca fiind purtătoare ale drepturilor constituționale în aceeași măsură și, ca atare, ca având șanse egale de dezvoltare liberă pe teritoriile lor naționale și obligația de a asigura drepturi minorităților lor naționale. Ca urmare, cred că mult din retorica „superiorității” românești din *Naționalism sau Democrație* se datorează intenției radicalizate a autorului de a contesta și submina maghiarismul în calitatea sa de „privator” de drepturi civile pentru românii, șvabii, slovacii, sârbii, croații, sașii din Banat și Ardeal, ca și pentru alte naționalități din Austro-Ungaria, și coextensiv în calitatea asumată de „promotor” susținut al asimilării lor. Cred, de asemenea, că retorica „superiorității” românești era menită să-i legitimizeze pe românii din Transilvania ca națiune egală cu celelalte, în principal cu maghiarii, inclusiv din perspectivă culturală și civilizațională. Dar, desigur, nu poate fi pierdut din vedere nici faptul că, pe fondul reiterării incapacității naționalităților de a constitui baza reformatoare pentru soluționarea crizei din Imperiu, „Aurel C. Popovici spera ca românii, prin construirea unui stat federal, să fie aceia din care Imperiul austro-ungar putea, simbolic, să renască”⁸³.

Formula federalistă, atât în *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, cât și în *Naționalism sau Democrație*, constituia pentru Popovici „singura modalitate” de „soluționare a crizelor” imperiului, întrucât problemele lui erau nu doar cele covârșitoare ale autonomiei și emancipării naționale, ci și cele ale eliminării hegemoniei maghiare și maghiarizării⁸⁴. După Popovici, salvarea monarhiei

Petre Pandrea în *Prefața* la Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei-Mari*, traducere din limba germană de Petre Pandrea, Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1939, p. X.

⁸¹ Victor Neumann, *Conceptual confusions concerning the Romanian identity: neam and popor as expressions of ethno-nationalism* (Part 3), „East European Perspectives”, vol. 7, no. 2, March 9, 2005, <http://www.rferl.org/a/1342446.html>

⁸² A se vedea în acest sens, de pildă, Virgil Nemoianu, *Un neoconservator jeffersonian în Viena sfârșitului de secol: Aurel C. Popovici*, în *România și liberalismul ei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 116.

⁸³ Marius Turda, loc. cit., p. 5. <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/7/011.pdf>

⁸⁴ „...nefericita politică a naționalității din Ungaria care prin maghiarizarea școlilor, controlul supărător al Bisericilor românești și prin înlăturarea intelligentsiei române din viața publică și administrația locală a stimulat tendințele centrifuge ale cetățenilor români. ... O parte considerabilă a intelligentsiei române din Ungaria care nu și-a putut procura mijloace de trai adecvate acasă sau a intrat în conflict cu jurații maghiari a început să emigreze către regatul România și a devenit acolo un

austriece se putea realiza prin „reîmpărțirea imperiului”, prin reformarea lui și „construirea unei fundații solide, a unui nou edificiu constituțional acceptabil pentru toate națiunile imperiului”⁸⁵. De altfel, „discursul federalist” al lui Popovici a fost caracterizat în mod fundamentat ca „interrelaționare a două loialități pe care le-a considerat esențiale: loialitatea față de națiune și loialitatea față de monarhia austriacă”⁸⁶, iar „efortul lui federalist” ca fiind legitimat prin „paradigma loialismului românesc și constituționalismului tradițional în Transilvania”, prin actualizarea „conexiunilor” politice îndelungate ale românilor transilvăneni cu Casa de Habsburg și combinarea lor cu „nevoia românilor de autonomie politică și culturală”⁸⁷. Așa cum arăta Oszkár Jászi, în revendicările lor, românii din Transilvania s-au sprijinit pe „loialitatea lor tradițională față de dinastia de Habsburg, ai cărei exponenți mai buni i-au protejat adesea de abuzurile feudalismului maghiar... În perioada revoluționară, românii au fost sprijinitori ardenți ai habsburgilor și până aproape de colapsul monarhiei au rămas în strânsă conexiune cu Viena, loialitatea lor față de dinastie fiind necontestată. Unul dintre cei mai capabili gânditori politici, Aurel C. Popovici, un lider al Partidului Național Român din Ungaria care s-a refugiat în Austria pentru a evita pedeapsa cu închisoarea, pentru a fi scris un pamflet împotriva politicii de maghiarizare, a publicat abia în 1906 o carte senzațională sub titlul: *Die Vereinigten Staaten von GrossÖsterreich* (Statele Unite ale Austriei Mari) în care pledează pentru federalizarea monarhiei într-un spirit de totală loialitate față de habsburgi. El a încercat să demonstreze că numai o constituție bazată pe egalitatea tuturor națiunilor imperiul ar putea salva imperiul și l-ar face, în același timp, centrul de atracție al sudului și răsăritului [Europei].”⁸⁸

Respingerea ideii unui compromis cu guvernul maghiar și evitarea unei alianțe cu grupurile naționale slave au avut ca temei considerarea naționalismului maghiar și a panslavismului drept cauze ale distrugerii imperiului. Interpretii atrag atenția în acest sens că, pentru Popovici, liantul națiunilor imperiului, al „comunității lor de interese” și al „sprijinului individualității lor speciale” erau „strategiile de legitimare dinastică care au perpetuat și au reprodus o interacțiune puternică și dinamică a casei de Habsburg cu diferite naționalități”⁸⁹. Această interacțiune este considerată cu îndreptățire drept rezultat al promovării unui patriotism dinastic, a

nucleu al campaniei iredentiste.” Oszkár Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, University of Chicago Press, Chicago-Illinois, 1929, p. 400. file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/My%20Documents/Downloads/2015.151077.The-Dissolution-Of-The-Habsburg-Monarchy.pdf.

⁸⁵ Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, traducere din limba germană de Petre Pandrea, studiu introductiv, note și îngrijire de ediție Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1997, p. 257.

⁸⁶ Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *Aurel C. Popovici, The United States of Greater Austria*, în *Modernism: The Creation of Nation-States: Discourses of Collective Identity*, New York, CEU Press, Budapest, 2010, p. 313 [Chapter IV. *Federalism and the decline of the empires*].

⁸⁷ *Ibidem*, p. 314.

⁸⁸ Oszkár Jászi, *op. cit.*, p. 398–399.

⁸⁹ Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *op. cit.*, p. 314.

devoțiunii, loialismului și constituționalismului tradițional și transnațional față de persoana împăratului și de Casa de Habsburg – *Keisertreue* – și pentru construcția simbolică a persoanei împăratului – *Hausmacht* –, dinastia fiind cea care trebuia percepută ca îndeplinind rolul vital de forță centripetă și de soluționare a tuturor conflictelor naționale sau politice, „printr-un transfer de legitimitate” identificându-se „atributele imperiale cu cele dinastice”⁹⁰. Cred că este importantă situarea federalismului lui Popovici în registrul complex și subtil al solidarității ideologice a popoarelor fostului imperiului cu Casa de Habsburg, solidaritate ce pornește de la teoria legitimării Casei de Habsburg, inclusiv de la natura simbolică a relației popoarelor cu Casa de Habsburg. *Keisertreue* este considerată a fi fost „singurul simbol care a ținut unit imperiul până la primul război mondial și care a făcut ca grupurile etno-naționale să caute mai degrabă o rezolvare a revendicărilor lor prin dialog cu statul decât prin formule secesioniste” și, de asemenea, „o componentă esențială a acelui *sacrificiu nationis* care-l transforma pe individ din ceh sau român, în «austriac»”⁹¹. În lipsa unei alte formule identitaro-simbolice asupra căreia „supușii” să fi fost de acord, Casa de Habsburg, ca dinastie supranațională, a unit „prin același numitor comun care era conjuncția *Keisertreue-Hausmacht*” soluționarea tuturor conflictelor, reproducând astfel un „spațiu omogen de legitimare”, o „imagine culturală” care a fost „miza teoretică pe care s-a bazat dezvoltarea instituțională a monarhiei”⁹².

Federalismul etnic al lui Popovici, bazat pe autonomia națională, este contrapuz în însă federalismului istoric pe care l-au susținut austro-marxiștii Karl Renner și Otto Bauer și care era bazat pe „domeniile tradiționale ale coroanei”. Dezacordul cel mai important între Popovici și austro-marxiști consta nu în extensiunea noțiunii de autonomie națională, ci în principiul de urmat pentru dobândirea ei: Popovici considera autonomia teritorială ca esențială în ordinea „accesului simbolic al naționalităților la autodeterminarea lor”, iar austro-marxiștii considerau că „elementul supranațional, întruchipat în guvernământul federal”, ar mulțumi națiunile „oferindu-le autonomia culturală bazată pe principiul autonomiei personale”⁹³.

Dezamorsarea acestor aspecte aparent contradictorii ale teoriei federaliste a lui Popovici stă astfel în viziunea politică realistă a autorului, subsumată imperativului de autonomie a națiunii și de dezvoltare a ei prin păstrarea identității.

Concepția critică radicală aplicată civilizației moderne nivelatoare, uniformizatoare, și cosmopolitismului, instalate odată cu schimbările radicale inspirate de Revoluția franceză, își are resortul, pe de o parte, în teza că ele neglijează cultura națională, că sunt improprii psihologiei etnice sau sufletului poporului român. Pentru Popovici, doar naționalismul era în măsură să păstreze identitatea sau unicitatea poporului și a modului său de viață. „Eu apăr temeliile de existență națională, sufletul însuși al unui neam întreg... eu susțin tradiția națională și legile eterne ale

⁹⁰ Marius Turda, loc. cit., p. 4–5.

⁹¹ *Ibidem*, p. 4.

⁹² *Ibidem*, p. 5.

⁹³ Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *op. cit.*, pp. 313–314.

vieții neamurilor pe pământ”⁹⁴. Pe de altă parte, democratismul – înțeles în mod totalizator ca „pericol” pentru națiune, întrucât la nivel strict politic în cadrul monarhiei austro-ungare principiul majorității funcționa împotriva naționalității române⁹⁵ – solicita ca revers naționalismul, considerat vital pentru realizarea idealurilor naționale, în primul rând al autonomiei românilor și al unității românilor din afara granițelor. Popovici declara: „Eu combat, în prima linie, doctrinele democrației sociale, universale. Dar și pe toți aceia cari cochetează cu ele și sistematic slăbesc unitatea sufletească a întregului neam românesc”⁹⁶, aceasta întrucât democrații „cer” „ștergerea statelor de la ordinea zilei... O singură patrie să fie: planeta pământescă!... Toate națiunile să formeze o singură națiune, cu o singură limbă, într-o singură republică planetară... Ce rânduială în uniformitate, ce frumusețe în egalitate!”⁹⁷. Ceea ce încearca să demonstreze, în limitele unei paradigme tradiționalist conservatoare, reacționare, era că doar atâta vreme cât cultura națională, limba, creația spirituală autentică, obiceiurile și conștiința apartenenței la o națiune erau păstrate, existau premisele identificării națiunii într-un cadru național și/sau supra-național. Critica democrației răspundea, astfel, imperativului conservării valorilor naționale.

⁹⁴ Aurel C. Popovici, *Naționalism sau Democrație*, ed. cit., p. 3.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 16. A se vedea Andrei Roth, *Majoritate națională și minorități etnice: dominație sau democrație*, în *Naționalism sau democratism?*, Liga PRO EUROPA, Târgu-Mureș, 1999, p. 26.

⁹⁶ Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 3.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 14.